

Komunální je komunální a velká je velká! K hypotéze politizace lokálních politických elit*

DAN RYŠAVÝ**

Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc

Municipal Is Municipal and Big Is Big! A Hypothesis about the Politicisation of Local Political Elites

Abstract: Sociologists studying the renewal of local government in post-communist Central European countries have formulated a hypothesis that local politics are becoming increasingly politicised. Political scientists focusing on local coalitions have provided a tool for examining this politicisation. This article is based on a secondary analysis of research to date on local political elites and compares their outcomes with the conclusions of the author's recent study of a panel of municipalities that was previously studied by Czech researchers in the early 1990s. The structure of local representation, the attitudes of municipal representatives, and the structure of local coalitions have not fulfilled the expected increased politicisation. The most important determinant is still the size of a municipality. Nevertheless, its influence can be modified by other factors, for example, institutional variables. Detailed observations on the origins of local coalitions and how they change indicate the scope and limits of this method for analysing the behaviour of local political elites.

Keywords: political elites, local government, politicisation, local coalitions, small and rural municipalities.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2006, Vol. 42, No. 5: 953–970

Úvod

„Nikdy jsem nepřipustil, aby tady nastala velká politika. Komunální je komunální a velká je velká...“, řekl v rozhovoru bývalý starosta asi patnáctisetlávěho městečka. Jeho nástupkyně měla podobně za to, že se v obci „nijak zvlášť nepolitikaří... Hlavní je zájem města.“ Komentovala přitom fakt, že po posledních volbách neodstoupil nikdo ze zvolených zastupitelů, aby uvolnil místo lídrům kandidátek, kteří tehdy neuspěli. Zastánce komunální politiky se tak „vinou“ nepolitikaření dostal mimo hru.

* Stať vznikla v rámci projektu „Proměny lokálních politických elit na venkově a malém městě“ (GA ČR 403/03/D241). Za připomínky k textu děkuji Michalu Illnerovi, Pavlu Šaradínovi a dvěma recenzentům.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Dan Ryšavý, Ph.D., katedra sociologie a andragogiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Wurmova 7, 771 47 Olomouc, e-mail: rysavyd@ffnw.upol.cz.

Jaká je politika na obecní úrovni a jací jsou její představitelé? Mění se v čase povaha komunální politiky? Posilují se v ní prvky stranické politiky? Jakým způsobem to lze zjistit? Existuje hranice (např. velikostní či funkční), od které má smysl v obci usilovat o stranickou politiku? Platí slova jiného ze starostů, podle nějž „politikaření v takových obcích, jako je naše, je špatně. V Budějovicích snad, ale v Tejně a Vodňanech už je to špatně“?¹ Těmito otázkami se zabývá následující studie, v níž je míra politizace indikována aktivitou politických stran a postoji místních elit vůči nim, členstvím představitelů obcí v politických organizacích a podobou povolebních lokálních koalic v souboru vesnic a malých měst.

Sociologové a politologové k počátkům místní samosprávy a lokální politiky

Obnovení místní samosprávy a formování nových elit na lokální úrovni se brzy po pádu komunistického režimu stalo předmětem několika sociologických výzkumů. Badatelé tehdy mj. konstatovali výraznou personální výměnu lokálních elit rostoucí s velikostí obce. Občané volili především kandidáty, kteří nebyli spojeni s minulým režimem a zároveň byli mezi lidmi známí [Offerdal et al. 1996].² Podobu místních Občanských fór, která se na přelomu let 1989 a 1990 významně podílela na proměně předlistopadových národních výborů a na složení prvních svobodně zvolených samospráv, často utvářely sociální sítě přátel, známých atp. [Buštková 1999]. Obnovené instituce závisely na osobní důvěře v ty, kteří přední pozice v místní samosprávě v době po prvních obecních volbách zastávali [Baldersheim, Illner 1996: 237]. První zastupitelstva a orgány obcí měly ve srovnání s předchozími národními výbory nižší sociální reprezentativitu, tzn. méně odrážely socio-demografické složení obyvatel. Přiblížily se v tomto ohledu stavu obvyklému na druhé straně bývalé železné opony.³ Nehledě na nepodobnost lokálních elit a elektorátu však alespoň zpočátku existovala velká shoda mezi postoji občanů a zastupitelů, což bylo vysvětlováno mj. absencí debaty o politických otázkách [Offerdal et al. 1996: 140–1]. Výzkumníci proto také očekávali, že se v průběhu dalšího vývoje nepolitický charakter lokální politiky pravděpodobně oslabí a dosavadní málo zkušená a do jisté míry elitistická reprezentace bude nahrazena „složením výrazněji stranickým a více spjatým s ekonomickým životem obcí“ [Illner 1992b: 490].

¹ Obě citace v úvodu byly autenticky zaznamenány při rozhovorech s představiteli vybraných obcí. Blíže k cílům šetření, použitým metodám a souboru obcí viz [Ryšavý 2004a].

² Podle Illnera [Illner 1992a, b] se v tomto období vyčlenily dva charakteristické typy obecních představitelů – ve větších obcích převládali „nováčci“ zcela bez zkušeností, v menších obcích se uplatnili i „staří kozáci“, tj. lidé se zkušenostmi, nikoli však přímo představitelé „starých struktur“. S obdobným rozlišením pracovali na Slovensku Malíková a Buček [Malíková, Buček 1997].

³ Snížilo se zastoupení žen, zvýšilo se procento úředníků, středně technických pracovníků a narostl podíl poslanců s vyšším, nejčastěji technickým vzděláním [Vajdová 1995: 196].

Politologové se k novým počátkům lokální politiky stavěli s větší rezervovaností. Období těsně po roce 1989 berou v úvahu studie volebního práva a jeho změn [Balík 2003a; Outlý 2004], analýzy prvních obecních voleb chybí.⁴ Někteří autoři [např. Rojčík 2003; Šaradín 2004] přímo deklarují nezajímavost prvních obecních voleb z politologického hlediska. Jako by nemělo smysl zabývat se místní politikou, dokud nevykrytalizuje politická scéna na nejvyšší úrovni.⁵ První popisné práce se objevují až po druhých, respektive třetích volbách do obecních zastupitelstev [Kouřelka 1995; Hašek 1999]. Na výsledky voleb předchozích se ve stručnosti ohlížejí případové studie publikované až po čtvrtých volbách [Balík 2003b; Šaradín, Outlý 2004].⁶ Obsahují obvykle popis volebních stran a jejich programů, předvolební kampaně, výsledků voleb a na nich založených radničních koalicí. Výběr obcí pro případové studie se většinou omezuje na střední a větší města, jinými slovy krajská centra a sídla bývalých okresů.

Studium lokálních koalic

Poněkud jiný způsob zkoumání politizace lokální politiky nabízí studium lokálních koalic. Zájem o tento typ analýz se ve světě rozvíjí přinejmenším od osmdesátých let minulého století [Denters 1985; Mellors, Brearey 1986; Laver 1989]. Autoři a autorky, jako např. Hanna Bäck [Bäck 2003], ve studiu lokálních koalic vidí nové pole pro testování klasických i novějších koaličních teorií. Za klasické přitom Bäck považuje teorie akcentující jeden hlavní cíl politické soutěže – buď podíl na vládě (*office-seeking*), nebo prosazení politického programu (*policy-seeking*). Novější teorie koalic nezuzují politiku pouze na boj o pozice či snahu o prosazení programu. Ke zmíněným dvěma cílům přidávají třetí, a tím je ohled na voliče a jejich reakci na chování politické strany [*vote-seeking*, viz např. Strom 1990, srov. Říchová 2000]. Ve svých mnohorozměrných modelech se snaží zohlednit strukturální charakteristiky

⁴ Proti tomu u sociologů viz např. Illnerovu případovou studii příměstské obce [Illner 1992a] nebo pozdější Hanšpachovu studii zahrnující první dvoje volby v Liberci [Hanšpach 1997]. S výsledky obecních voleb operují i širěji zaměřené studie, např. [Hudečková 1992] srovnává v dlouhodobé perspektivě dvě malé obce v pohraničí.

⁵ Otázkou je, zda se tím někdy nezakrývá nechuť podstoupit práci se sháněním údajů za první volby, když server Českého statistického úřadu jako hlavní zdroj volebních studií nabízí až údaje z roku 1994. Swianiewicz a Clark [Swianiewicz, Clark 1996] se zabývali politickými stranami na lokální úrovni prostřednictvím postojů jejich starostů. S překvapením konstatovali, že oproti očekávané vysoké roztržiténosti našli již v roce 1991 v mnoha politických otázkách přibližně stejnou variabilitu odpovědí, s jakou se střetávali v západních zemích. Ve stejném roce publikují v *American Sociological Review* Sonja Szelényi, Ivan Szelényi a Winifred Poster studii, která vítězství socialistů v maďarských parlamentních volbách 1994 vysvětluje odkazem na povahu „zakládacích voleb“ v roce 1990 [Szelényi, Szelényi, Poster 1996].

⁶ Opačným postupem jsem původní studentskou práci o obecních volbách z roku 1995 postupně rozšiřoval, až zahrnovala troje volební období a čtvero voleb [Ryšavý 2004b].

(velikost obcí, jejich geografickou polohu, socioekonomické podmínky), podobu lokálního politického systému (např. volební přelétavost nebo míru odlišnosti lokální a celostátní politické scény) atp. [srov. Martinussen 2002, Bäck 2003]. Oproti studiu národních koalic mají analýzy lokálních koalic výhodu v tom, že lze srovnávat velké množství případů ve stejném (např. národním) kontextu [Martinussen 2002: 140]. Navíc lze tímto způsobem sledovat posun od konsenzuálního modelu k modelu s většinovými prvky,⁷ který s sebou nese zvýšenou míru politizace.

Čeští autoři doposud postupovali průřezově, zkoumány byly lokální koalice vybraných obcí v jednom časovém okamžiku. Podobně jako u komunálních voleb má podle některých autorů smysl tyto analýzy provádět jen u větších obcí. Balík [2003c: 126] zdůvodňuje nutnost vyloučení malých a středních obcí z analýzy tím, že v nich nefungují klasické teorie politického stranictví a politické soutěže.⁸ Při analýze tzv. obcí III. stupně však vzápětí zjišťuje, že po volbách 2002 v mnoha případech „radu sestavují úplně všechny politické subjekty zastoupené v zastupitelstvu“ [Balík 2003c: 127] či že „spolupracuje již každý s každým“ [Balík 2003c: 131]. Politická soutěž zřejmě nefunguje ani ve větších obcích, kde už „je oč hrát“. Odlišný pohled na místní politiku razí Outlý, podle nějž „komunální politika (v malých a středních obcích) spočívá především v hledání optimálních řešení věcných problémů, ideologické aspekty zde hrají minimální roli“ [Outlý 2004: 21] a který tím obhajuje legitimnost vstupu ad hoc vytvořených seskupení s parciálními cíly do voleb. Jüptner [2001, 2004] rozšiřuje terminologický slovník, aby mohl teorii koalic úspěšněji aplikovat na komunální úrovni. Zvláště v menších obcích se podle něj setkáme převážně se „superkoalicemi“ či „velkými rodinami“, které nefungují na principu „vlády a opozice“. Politické strany tu představují „prázdné nádoby“ složené z malého „jádra“ aktivistů obklopeného „křovím“.

Co říkají k politizaci lokální politiky výzkumy starostů?

Stručně řečeno, sociologové po výzkumech počátků místní samosprávy zformulovali hypotézu o rostoucí politizaci lokální politiky. Pro její potvrzení či vyvrácení se však nedostává dost podkladů jak ze strany sociologů, tak politologů. Přesto mohou být dosavadní výzkumy určitým vodítkem.⁹ Převážná část z nich se týká starostů

⁷ Dle Martinussena [Martinussen 2002] takový posun v Norsku odstartoval zákon z roku 1993, který zrušil povinnost kvalifikované většiny u velké části rozhodnutí místních zastupitelstev.

⁸ K obhajobě vyloučení malých obcí lze nepřímo argumentovat tím, že studium lokálních koalic se rozvíjí v zemích s nepoměrně většími obcemi (Skandinávie, Spojené království), v nichž na lokální úrovni velmi aktivně působí národní strany [viz např. Jones 1998 k případu Švédska].

⁹ Následující zjištění pocházejí především z těchto šetření: a) mezinárodní projekt Lokální demokracie a inovace (1991–1992, viz např. [Vajdová 1995, Illner 2001]); b) výzkum Starostové v sedmém roce samosprávy (SOÚ AV ČR 1997, viz např. [Vajdová 1997, Illner 2001]), který z části navázal na předchozí šetření; c) mezinárodní výzkum Evropský starosta (SOÚ AV ČR 2003, viz [Vajdová, Bernardyová 2003]). Blíže k souborům viz tabulku 4.

Tabulka 1. Vliv orgánů obcí a politických stran na rozhodování v obci dle názoru starostů (procentuální podíl dvou nejvyšších hodnot na pětibodové škále)

Jaký vliv na rozhodování má	Lokální demokracie a inovace 1991	Starostové v sedmém roce samosprávy 1997 (>10 tisíc obyvatel)	Evropský starosta 2003 obce nad 10 tis. obyvatel ¹⁰
zastupitelstvo	92	94	41
obecní rada	91	99	99
starosta	72	78	97
politické strany	18	17	36

Zdroj: 1991 – [Baldersheim et al. 1996]; 1997 – vlastní výpočet ze souboru dat SOÚ AV ČR, výběr větších obcí umožňuje srovnání s rokem 2003 – [Vajdová, Bernardyová 2003].

Tabulka 2. Hodnocení důležitých vlastností lokálních politiků (zastupitelů) z pohledu starostů (procento odpovídajících „velmi důležité“, výběr z více položek)

	1991	1997 všechny	1997 >10 tisíc	2003 >10 tisíc
Dobrá morálka	73	85,4	89,5	65,4
Dobrá znalost místních problémů/lidí	56	68,6	58,9	69,2
Členství v politické straně	2	3,5	3,2	5,2
Počet případů	135	519	95	78

Zdroj: 1991 dle [Offerdal et al. 1996]; 1997 celek i výběr větších obcí – vlastní výpočet ze souboru dat SOÚ AV ČR; 2003 – [Vajdová, Bernardyová 2003].

a vychází z jejich verbalizovaných postojů. Různé subjektivní indikátory dokládají obecně nepřilíš silnou pozici politických stran, jejichž význam roste s velikostí obce. Když v opakovaných výzkumech starostové posuzovali vliv různých skupin na rozhodování v jejich obci, vyzněl jejich soud tak, jak ukazují tabulky 1 a 2.

Orgány obecní samosprávy mají podle mínění starostů jednoznačně nejvyšší vliv, politické strany mnohem menší. Členství v politické straně považuje za velmi důležitou vlastnost lokálních politiků jen mizivý podíl dotázaných. Hodnocení sla-

¹⁰ V šetření mezi starosty a primátory obcí nad deset tisíc obyvatel se výzkumníci neptali na vliv dotyčných skupin na rozhodování ve městě, ale na vliv na činnost místní správy a samosprávy. Namísto zastupitelstva se v dotazníku objevili „jednotliví zastupitelé“ a místo politických stran „představitelé politických stran“. Údaje jsou s předchozími výzkumy srovnatelné jen částečně, proto jsou uvedeny kurzívou.

Tabulka 3. Demokratická samospráva v naší obci bez politických stran?

(sloupcová procenta, zaokrouhлено; vyloučení respondenti, kteří neodpověděli)

Velikost obce	< 2000	2–5000	5–10000	> 10000
souhlas	78	63	51	36
neutrální postoj	7	9	14	20
nesouhlas	15	27	35	44
Počet respondentů	73	248	101	93

Poznámka: Spearmanův koeficient = 0,247 ($p < 0,001$).

Zdroj: Starostové v sedmém roce samosprávy (soubor SOÚ AV ČR 1997, vlastní výpočet).

bě, ale významně roste s velikostí obce (Spearman 0,2 při $p < 0,001$).¹¹ Většina starostů v obcích do desíti tisíc obyvatel dotázaných v roce 1997 souhlasila s výrokem „Demokratická samospráva by v tomto městě (obci) pracovala stejně dobře i bez politických stran“ (viz tabulku 3). Názorový obrat ve prospěch politických stran u starostů větších obcí lze částečně připsat jejich častějšímu členství v nějaké politické straně.¹²

Zdá se, že se přinejmenším v druhé polovině devadesátých let naplňovala slova Smithe, který situaci v České republice hodnotil takto: „Existují dobré důvody předpokládat, že ‚nepolitická politika‘, ačkoliv byla po prvních zkušenostech s parlamentní ‚reálnou politikou‘ z celonárodní úrovně vytlačena, bude mít trvalejší význam pro místní demokracii, neboť zvláště v malých venkovských obcích našla vnímavější sociální prostředí a nese v těchto komunitách větší potenciální užitek“ [Smith 2003: 43; vlastní překlad]. Analogický závěr vyplývá i z malé oblíbenosti politických stran, která se na lokální úrovni projevuje setrvalě vysokými zisky různých seskupení nezávislých kandidátů. Tyto volební strany bez větších obtíží odolávají legislativním překážkám, kterými se parlamentní politické strany snaží omezit jejich vliv [Kostecký 2004; Outlý 2004]. Ziskávají podporu i ve větších obcích, v nichž je ovšem pro ně racionálnější vstupovat do voleb v pozici registrovaných politických subjektů.¹³ Dochází tak do určité míry k jejich politizaci, často pouze formální.

¹¹ Při sloučení hodnot „velmi důležité“ a „důležité“ lze dojít k pikantnímu zjištění. Pokles hodnocení důležitosti dobrých mravů mezi léty 1997 a 2003 byl o něco mírnější (u starostů větších obcí z 97 % na 82 %), zato výrazněji vzrostlo ocenění členství ve straně (tamtéž ze 13 na 22 %). Co do pořadí důležitosti si však členství ve straně mezi ostatními vlastnostmi nepolepšilo.

¹² S velikostí obce přibývá mezi starosty platících členů stran (Spearman 0,15 při $p < 0,01$). Straníci častěji nesouhlasí s demokratickou samosprávou bez politických stran (Spearman 0,28 při $p < 0,001$).

¹³ Kostecký [2004] na datech ČSÚ dokládá rostoucí podíly hlasů pro nezávislé ve stále větších obcích. V roce 2002 nezávislé předběhla ODS co do zisku hlasů až v obcích nad dvacet tisíc obyvatel, zatímco v roce 1994 už v obcích nad dva tisíce obyvatel.

Tabulka 4. Vybrané charakteristiky českých starostů a starostek dle třech výzkumů a krajských voleb 2004 (zaokrouhlené procentuální podíly, není-li uvedeno jinak)

	1991	1997 >10000	2003 >10000	Krajské volby 2004 >10000
členství v politické straně	53	66	78	79
průměrný věk	46	50	50	49
podíl žen	6	3	12	8
VŠ vzdělání	52	72	81	76 (uvedlo titul)
počet případů	135	95	78	90
návratnost či typ výběru	účelový	73 %	45 %	účelový

Zdroj: 1991 dle [Illner 2001] – zahrnuje i obce pod deset tisíc obyvatel; 1997 (vlastní výpočet z dat SOÚ); 2003 dle [Vajdová, Bernardyová 2003]; krajské volby 2004 – kandidující starostové a primátoři (vlastní výpočet na základě dat z www.volby.cz).

Tabulka 5. Zastoupení členů stran mezi starosty v obcích různé velikosti

Velikost obce <		2000	2–5000	5–10000	> 10000
soubor 1997	% straníků	47	47	58	66
	počet osob	73	250	101	93
soubor 2004	% straníků	35	48	57	79
	počet osob	491	159	84	90

Zdroj: 1997 (vlastní výpočet z dat SOÚ); 2004 (vlastní výpočet na základě dat z www.volby.cz).

Tabulka 4 přibližuje soubory dotazovaných starostů společně se souborem starostů kandidujících v krajských volbách 2004. Ve zjednodušené podobě tak ukazuje strukturu jádra lokálních politiků, kteří v posledních patnácti letech reprezentovali větší české obce. Šetření z roku 2003 cíleně zahrnovalo starosty a starostky měst a městských částí s nejméně desítkami tisíci obyvateli. Z důvodů větší srovnatelnosti byly obdobně omezeny soubory z let 1997 a 2004. Soubor z roku 1991 nebyl k dispozici, proto v něm omezení nemohlo být provedeno. Z více než poloviny jsou v něm zastoupeni představitelé menších obcí. Srovnatelnost je v tomto případě jen velmi omezená.

Výrazná je stabilita průměrného věku. Stárnutí starostů, které v devadesátých letech způsobila především personální kontinuita lokálních elit vzešlých z velké výměny v roce 1990, se zřejmě zastavilo. Pomalu roste podíl žen na postech starostek, ty ale zatím v menší míře vstupují do krajské politiky. Podíl vysokoškolsky vzdělaných lídrů se u obcí nad 10 tisíc obyvatel pohybuje kolem tří čtvrtin. Od devadesátých let se zhruba ze dvou třetin na čtyři pětiny zvýšilo zastoupení členů stran. Lze

s opatrností říci, že mezi starosty středních a větších měst postupně sílí politizace měřená členstvím starosty v politické straně. Výsledný obraz lokálních politických elit se změní, zahrneme-li tam, kde je to možné (tj. v souborech z let 1997 a 2004) i reprezentanty menších obcí. Dojde k posunům u všech charakteristik s výjimkou průměrného věku. Sníží se podíl vysokoškoláků a zvýší zastoupení žen. Členství v politické straně přibližuje tabulka 5.

Politizace měřená členstvím starosty v politické straně je v menších obcích stále nízká. I při omezené srovnatelnosti obou souborů lze s opatrností říci, že rozdíly mezi různě velikými obcemi v čase dokonce rostou. Zastoupení členů stran mezi lídry nejmenších obcí klesá a naopak u obcí nad 10 tisíc obyvatel roste. V menších městech je situace stabilnější. Nejsou-li stopy rostoucí politizace u venkovských obcí a malých měst viditelné v personální rovině, lze je možná nalézt na úrovni orgánů samosprávy, jejich složení a utváření.

Soubor zkoumaných obcí

Ambicí tohoto textu není podat reprezentativní obraz o míře a proměnách politizace lokální politiky. Jde spíše o testování různých indikátorů politizace místní politiky. V následující pasáži bude oním indikátorem výskyt určitých typů koalic na obecní úrovni a změny v jejich zastoupení v čase. Testovací panel obcí vychází z výzkumu „Změny lokální společnosti v post-totalitním období“ (SOÚ ČSAV), v němž bylo v letech 1990–91 zkoumáno 36 obcí typologicky rozdělených do čtyř kategorií: vesnic, vesnických středisek, městysů a malých měst [blíže viz Heřmanová et al. 1992].¹⁴

Tabulka 6. Složení panelu sledovaných obcí (typologie, velikost, zastupitelstvo)

Typ obce	počet obcí	počet obyvatel			počet zastupitelů po volbách 2002
		průměrný	minimální	maximální	
vesnice	8	560	232	807	7–15
vesnické středisko	8	1760	858	3656	9–15
městys	8	2420	677	3918	7–21
malé město	10	6210	3639	10074	15–21

Zdroj: Sčítání lidu domů a bytů 2001 (www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/index) a volební server ČSÚ (www.volby.cz).

¹⁴ Rozdělení obcí do jednotlivých typů se neřídí pouze počtem obyvatel, ale také svým významem a pozicí v prostorové struktuře sídel. V Jüptnerově [Jüptner 2004] dělení patří obce panelu s výjimkou desetitisícového Nového Města nad Metují k typům, jež označuje jako nejmenší obce a obce menší střední velikosti. Panel zahrnuje také čtyři obce tzv. III. stupně, jejichž radniční koalice vytvořené po obecních volbách 2002 sledoval Balík [2003c].

Z původního souboru obcí byly vyloučeny tři nesamostatné obce a naopak přičleněna jihomoravská obec přezdívaná Filipov [blíže viz Kandert 2004], která posílila méně obsazený typ městysů. Analyzovány jsou samosprávné orgány 34 obcí z Čech, Moravy i Slezska. Složení a proměny reprezentace těchto obcí od roku 1990 byly rekonstruovány na základě archivních údajů předcházejících výzkumů, internetových stránek obcí a zejména rozhovorů s místními politiky a studiem dostupných dokumentů (kronik, zpravodajů, zápisů z ustavujících zasedání atd.) při osobních návštěvách v letech 2004 a 2005.

Členové politických stran a hnutí v orgánech malých obcí

Výzkum z počátku devadesátých let zachytil obnovu činnosti či zrod různých politických stran zvláště ve dvou typech sledovaných obcí, v městysích a v malých městech. I s odstupem více než desítek let občané všech malých měst vybírali v obecních volbách mimo jiných ze tří až pěti kandidátek parlamentních stran. Méně obvyklé to bylo u ostatních typů obcí. Často se však stává, že na kandidátní listině zastřížené jménem politické strany převažují bezpartijní kandidáti. Snaha angažovat oblíbené nestraníky, kteří přinesou hlasy, se tu mísí s neschopností politických stran obsadit kandidátky svými členy.

Vzato od nejvyšší pozice zhruba v každé třetí obci souboru byl v posledních dvou obecních volbách zvolen starostou straník či člen politického hnutí.¹⁵ Straníci se na postu starosty vyskytuje asi dvakrát častěji než člen strany na postu místostarosty. Na pěti- až sedmičlennou radu připadají v průměru necelí dva členové stran, polovina z nich přitom obsazuje post starosty nebo jeho zástupce. Lze tedy s opatrností říci, že stranici v obecních radách obsazují významnější posty o něco častěji, než by to odpovídalo jejich zastoupení. Nejúspěšnější politickou stranou v orgánech zkoumaných obcí je ODS. Stabilní je v úhrnu pozice členů KSČM, klesá zastoupení členů KDU-ČSL. Započtení nestraníků kandidujících za jednotlivé volební strany a koalice popsané trendy v obsazování postu starosty a jeho zástupců příliš nemění. Bezpartijní starostové však mají ztíženou pozici v získávání nadlokálních zdrojů prostřednictvím stranických kontaktů do vyšších pater politiky.

Souhrnné údaje nevyjadřují konkrétní situaci v jednotlivých obcích, kterou lze naznačit rozpětím mezi extrémami. Ani jeden straník nebyl v letech 1998 a 2002 zvolen do rad dvou obcí. Na druhé straně se spíše ojediněle objevují rady s převahou straníků. Kombinace stranického starosty (starostky) a místostarosty byly zvoleny opět ve dvou obcích. Ve Františkových Lázních jsou to pro obě obecní volby titíž lidé, v Dubí došlo ke změnám. Tato obec prošla od voleb 1998, kdy zasedlo v sedmičlenné radě pět členů stran a politických hnutí (po dvou za ODS a Nezávislou iniciativu, jedna radní za KSČM), největšími zvraty včetně odvolání celé rady i sta-

¹⁵ Volební server ČSÚ (www.volby.cz) uvádí členství kandidátů v politické straně až od obecních voleb 1998. Odtud omezení popisu na poslední dvoje volby.

rostky v roce 2001. Při těchto výměnách došlo ke snížení podílu straníků. Po následujících volbách se vrátila zpět do křesla sesazená starostka a do zúžené pětičlenné rady se dostali čtyři členové stran a politických hnutí. Jak staronová starostka, tak její zástupce změnili v tomto období „politický dres“. V případě zástupce starostky proto, že byla místní buňka ODS pro spolupráci s KSČM v radě obce zrušena.

Ke specifickým české lokální politiky patří i to, že v jedné z obcí byla zvolena starostkou členka ODS, která ovšem v místě vedla kandidátku Sdružení nezávislých kandidátů. Pro stranickou kandidátku by podle svých slov nezískala některé z osob, o něž stála. Vstup do pravicové strany vyplynul z jejího osobního ideového založení a povahy českého politického systému, který podstatné záležitosti vkládá do rukou parlamentu složeného ze zástupců politických stran. K užitku obce, kterou vede, pak využívá kontakty s významnými představiteli strany v poslanecké sněmovně.

Kontexty studia koalic

Domácí studie komunálních koalic se zaměřují především na povolební sestavování obecních rad, což je pochopitelné jak z legislativního hlediska, tak z pohledu konkrétních obcí. České obecní zřízení dává do rukou obecní rady relativně velké pravomoci, což z pozic v ní činí alespoň ve větších sídlech žádaný statek. V mnoha obcích se pak koaliční dohody redukují na obsazení křesel radních, případně uvolněných zastupitelů [Jüptner 2001]. Jinak je tomu např. na sousedním Slovensku, kde jsou statutární orgány obcí (*starostovia* a *primátori*) voleni přímo občany ve většinových volbách. Proporčně sestavované obecní rady jsou pouze poradními orgány starosty a zastupitelstva.¹⁶ Předmětem odborného zájmu jsou proto (před)volební koalice, jejichž cílem je postavit silné kandidáty do voleb starosty a zastupitelů [viz Krievý 2003; Mesežnikov 2003].

Při analýze menších obcí je třeba sledovat, zda v nich nebyla rada zrušena či naopak obnovena. Zatímco každý předlistopadový národní výbor měl kromě pléna i svou radu, po obnově samosprávy byl u nejmenších obcí (zhruba do 1000 obyvatel) počet zastupitelů obvykle stanoven pod minimální úroveň dovolující volbu rady, tj. do patnácti členů zastupitelstva. K tomuto rozhodnutí došlo již před prvními obecními volbami, často v souvislosti s osamostatněním dříve sloučených obcí. V řadě větších obcí přistoupili ke zrušení rady až po zkušenostech prvního či druhého volebního období.¹⁷ Zákon č. 152/1994 Sb., o volbách do obecních zastupitelstev, to, na rozdíl od předchozího ustanovení (zákon č. 368/1990 Sb.), umožňoval obcím až do 10 000 obyvatel. Pro manažersky orientované starosty bylo účelné snížit počet za-

¹⁶ Tomu odpovídá i nižší hodnocení vlivu obecní rady. Za vysoký jej v roce 1992 označilo 53 % a v roce 1997 66 % dotázaných starostů [Malíková 2000, srovnej s tabulkou 1].

¹⁷ Český statistický úřad uvádí, že podíl zastupitelstev s méně než patnácti členy v roce 1990 tvořil 69 %, v letech 1994 a 1998 pak 79 % [Český statistický úřad 2000, část III., tabulka 12].

stupitelů tak, aby jejich pravomoc neomezovala existence rady. Na druhé straně nemohla být rada volena v žádné obci do 500 obyvatel, v níž byl počet zastupitelů omezen na pět až devět. Možnost zřídit radu i v těchto obcích otevřela znovu novela zákona o obcích č. 313/2002 Sb. Změnu podnítily hlasy z malých obcí a byla zdůvodňována mimo jiné špatnými zkušenostmi s koncentrací pravomocí v rukou starosty [Vedral 2004]. V současnosti tak o bytí či nebytí obecní rady rozhodují před komunálními volbami zastupitelé obcí až do desíti tisíc obyvatel. Časté změny zákonných limitů ukazují, že se nejedná pouze o otázku technickou, ale i politickou.

V analyzovaném souboru došlo k opětovnému zvýšení počtu zastupitelů, a tím znovu k volbě obecní rady ve dvou obcích s osmi a čtrnácti sty obyvatel, a to v letech 1994 a 2002. V obou případech byla tato zpětná změna doprovázena návratem „starých kozáků“, tzn. lidí se zkušenostmi z předlistopadových národních výborů.

Proporcionální, většinové a minimální vítězné koalice

Výdobytek revoluce, kterým je soutěž ve svobodných volbách, je na úrovni nejmenších obcí ohrožován omezenou základnou výběru násobenou nezájmem občanů kandidovat ve volbách. Podle údajů Českého statistického úřadu připadaly v posledních dvou komunálních volbách na jednoho zastupitele voleného v obcích venkovského typu (cca do 3000 obyvatel) v průměru dva kandidáti. Roste však počet obcí, v nichž kandiduje jediná volební strana – nejčastěji sdružení nezávislých kandidátů.¹⁸ Volební situaci v panelu obcí přibližuje tabulka 7, která se omezuje na úspěšné volební strany, tj. strany s alespoň jedním zvoleným zastupitelem.

Tabulka 7. Počty úspěšných volebních stran a výskyt strany s většinou mandátů (jednotliví nezávislí kandidáti bráni v úhrnu jako jedna volební strana; soubor 34 obcí)

Počet volebních stran	1990	1994	1998	2002
více než tři	21	21	18	17
tři	10	8	10	9
dvě	3	5	5	6
jedna	0	0	1	2
s většinou mandátů	12	9	11	12

Zdroj: www.volby.cz.

¹⁸ ČSÚ ve zprávách o volbách vychází z možnosti „politického“ výběru a uvádí pouze podíl obcí „s jedním typem volební strany“, který směšuje různá sdružení nezávislých i jednotlivé nezávislé kandidáty do jediné kategorie. Ve volbách 2002 jediný typ volební strany figuroval v 41 % volených zastupitelstev [Český statistický úřad 2003, část IV, bod 1.5 a tabulka 5].

Tabulka 8. Zastoupení volebních stran v samosprávných orgánech vybraných obcí

	Panel 34 vybraných obcí	1990	1994	1998	2002
Složení rady	velká koalice	23	17	17	16
	z toho všechny strany v radě	7	5	4	3
	minimální vítězná koalice	2	4	3	5
	majoritní strana „bere vše“	1	1	0	0
	rada s menšinovou podporou	0	0	1	1
Obce bez rady	počet	8	12	13	12
	jedna volební strana S+Z ¹⁹	1	5	6	8

Zdroj: *terénní šetření autora.*

Během čtyřech komunálních voleb klesl počet obcí se třemi a více volebními stranami, naopak roste počet obcí s jednou či dvěma volebními stranami, a to jak v obcích s obecními radami, tak bez nich. V průměru asi v jedné třetině obcí získává jedna z kandidujících stran většinu mandátů. Nejjednodušším způsobem identifikace radniční koalice je její vyčtení ze složení obecní rady, které vychází z předpokladu více či méně formální dohody zúčastněných stran na obsazení orgánů obce (starosty, zástupce, radních) před jejich volbou na ustavujícím jednání zastupitelstva.

V tabulce 8 jsou za koaliční považovány ty volební strany, jejichž kandidáti získali post radního. Velké koalice zahrnují více členů, než by bylo nutné pro získání nadpoloviční většiny hlasů při volbách obecní rady. Ty představují nejobvyklejší sestavu, se kterou se v souboru obcí lze setkat. Pokles počtu velkých koalic mezi volbami 1990 a 1994 není ani tak známkou zvýšené politizace, ale spíše odráží snížení počtu obcí s radou. Podskupinou velkých koalic jsou případy, v nichž v radě zasedají zástupci všech volebních stran v zastupitelstvu. Jejich četnost v čase klesá. Naopak pomalu přibývá minimálních vítězných koalic, které by v případě odchodu jednoho člena ztratily oporu většiny mandátů. Tento typ společně s ojedinělými případy menšinových koalic nebo obcí, v nichž strana s majoritním ziskem mandátů obsazuje celou radu, představuje politizovanější variantu složení obecní rady. Také v obcích bez rady přibývá případů, kdy jedna volební strana obsazuje jak post starosty, tak jeho zástupce. Přitom nemusí jít vždy o stranu s většinou mandátů. Jinými slovy, podpora při volbě starosty nemusí být vždy odměněna obsazením postu zástupce. Politikum pak spočívá v tom, vyloučit z účasti na těchto pozicích konkrétního jedince či stranu.

¹⁹ V letech 1994 a 1998 šlo u jedné obce o obsazení místa starosty a jednoho ze dvou zástupců jednou volební stranou.

Úhrnem vzato, v analyzovaném souboru hrají stále prim velké koalice, což lze vykládat jako trvalou podporu konsenzuálního modelu lokální politiky.²⁰ Jistým náznakem pomalu rostoucí politizace obecních rad může být klesající počet obcí s radou, na níž participují všechny volební strany, a naopak rostoucí počet obcí s obecní radou zvolenou na základě minimální vítězné koalice. Souhrnné údaje však mohou zastírat proměny orgánů v jednotlivých obcích, které uvedený obrázek komplikují.

Limity minimálních koalic jako indikátoru politizace místní politiky

Už ze šesté tabulky je zřejmé, že počet rad s minimální vítěznou koalicí roste kolísavě. Neznamená to tedy, že by jednou nastolená „politizovaná“ varianta musela přetrvat i v dalším volebním období. Doposud se tak stalo pouze v případech Dačic a Lišova, v nichž byly minimální vítězné koalice poprvé sestaveny v roce 1994.²¹ V Dačicích od té doby sestavuje radu buď středopravá koalice s účastí moravistických stran (ČMSS, MoDS) nebo pravicová koalice, jejímž jádrem je KDU a ODS. Vzhledem k levo-pravé škále je lze označit za koalice s nejmenší programovou vzdáleností členů. Výjimkou z pravidla je dva roky po volbách 2002 trvající koalice s nejmenším počtem míst, ve které chyběla KDU, ODS měla absolutní většinu v radě a dva uvolněné místostarosty, starostou byl zastupitel ze Sdružení nezávislých. Ten však byl v roce 2004 odvolán a rada rekonstruována do (staro)nové podoby s účastí KDU.

V případě Lišova radu dvakrát sestavovala ODS s KDU, ale v roce 2002 k tomu neměli dost mandátů a snad ani vůli. Kartami zamíchal volební úspěch mladé kandidátky Humanistické aliance, která se po zřejmě nejvypjatějším jednání od roku 1989 dostala společně s ODS a KSČM do rady. Nedlouho na to je podáno trestní oznámení na místostarostu a lídra aliance, který je následně odvolán. Soudní pře se táhne, v radě posílili své pozice komunisté. Srovnáme-li názory současných starostů obou obcí, pak stranická politika nalézá mnohem větší odezvu ve větších Dačicích než v Lišově.

Po dvě volební období (1990–1998) vládla minimální středo-pravá koalice OF (resp. ODS) a KDU také v Novém Městě nad Metují. Od roku 1998 jsou rady sestavovány „pohodlnější“ velkou koalicí. Ze zápisu z ustavujícího zasedání zastupitelstva po roce 2002 je zřejmé, že starosta a místostarosta získal podporu ze všech stran. Ač lze z diskusí na internetových stránkách obce vyčíst, že se s vedením obce pouští různí jednotlivci i skupiny do křížku, silnější opozice nemá v současném Novém Městě místo. V Benešově nad Ploučnicí bylo vytvoření pravicové minimální koalice s nejmenším počtem křesel v roce 2002 komentováno slovy: „Tady jsme po-

²⁰ K podobnému závěru došel Gravidahl [1998] při studiu koalic po norských obecních volbách v roce 1995.

²¹ V Dačicích ODS navázala na OF, jejíž představitelé v roce 1990 odmítli vstoupit do rady tvořené nejsilnější ČSL, zástupci HSD-SMS a koalicí sociálních demokratů se zemědělskou stranou.

litikařili.²² V ani ne tisícovém Kostelci u Kyjova bylo vytvoření rady s podobnou podporou prý výsledkem příliš vysokých nároků dalších volebních stran, které vítězná SNK neakceptovalo a spokojilo se s podporou KSČM. Zdá se tedy, že z teorie racionální volby vycházející typy lokálních koalic mají v podmínkách menších českých obcí za sebou teprve první krůčky. Zdaleka ne vždy jsou dokladem vyšší míry politizace místní politiky.

Je čas boje a čas pokoje

Výše uvedené vymezení radničních koalic vycházelo z předpokladu, že se volební strany chovají jako unitární aktéři [Říchová 2000; Jüptner 2004]. K určení typu koalice pak stačí údaje o složení orgánů samosprávy z hlediska volebních stran. Při důkladnějším sledování konkrétních případů lze najít dostatek dokladů, které popírají předpoklad unitárních aktérů.²³

Studium hlasování jednotlivých zastupitelů při volbě rady nebo její rekonstrukci spojené s odvoláním některých členů odkrývá odlišné principy sestavování koalic. V menších obcích se stává, že poměrně klidnou a v průběhu volebních období až „spící“ politikou čas od času otřese dramatická změna, obvykle vysoce personalizovaná do podoby střetu dvou lídrů, svržení dosavadního vůdce, které je podpořené zastupiteli jeho vlastní volební strany atp. Takový zvrat je pak na jedné straně lícen s pomocí příběhů o spiknutí, zradě, puči a na straně druhé pak odlišně interpretován např. jako příběh morálního či kompetenčního selhání poraženého starosty. Zrekonstruovat sled událostí a jednání od příprav až po konečné vyústění je obtížné i při tak podrobném a průběžném studiu, které bylo prováděno ve Filipově [viz Kabele 2004].

Po prvních dvou polistopadových obecních volbách se ve Filipově uplatnila komunitní praxe poměrného zastoupení úspěšných volebních stran v radě. Prerušena byla dramatickou výměnou na postu starosty v roce 1998, které nezabránil ani zisk absolutní většiny mandátů volební strany dosavadního starosty. Jeden ze zastupitelů v tajných volbách nepodpořil „svého“ starostu a pak byl (kdo jiný?) zvolen placeným místostarostou. Nominálně vzato byly v radě opět zastoupeny všechny volební strany. Na první pohled šlo o velkou koalici, leč z dřívějšího konsenzu nezbylo nic. Naopak po dalších a mnohem klidnějších volbách radu obsadila minimální vítězná koalice KSČM a ČSSD. Stěží ji však lze označit za výraznější projev politi-

²² Vyjádřený odstup od „velké politiky“ podtrhuje jiný rys místní politické scény, kterým je relativně vysoká míra lokalizace, tzn. odlišnost trendů podpory politických stran v obecních a v parlamentních volbách [viz Bäck 2003; Martinussen 2002]. Například ODS v obecních volbách 2002 podstatně posílila, zatímco podpora této strany v parlamentních volbách mezi léty 1998 a 2002 klesla.

²³ Podle Jüptnera „lze v komunální politice s pojmem ‚unitární aktéři‘ pracovat – takové jednotky se ale přesně nepřekrývají s politickými stranami, spíše lze mluvit o tzv. politických táborech.“ [Jüptner 2004: 81]

zace, neboť se do čel těchto kandidátek rovnoměrně rozdělili většinou bezpartijní vítězové boje o starostu 1998. Po tehdejších vypjatém střetu došlo k ústupu politických stran z filipovské politické scény [Kabele 2004: 108]. Pro analýzu koalic je podstatné zjištění, že i za zdánlivou velkou koalici se může skrývat víceméně zákulisní a o to nelítostnější boj o pozice.

Závěr

Potvrzení či vyvrácení hypotézy o rostoucí politizaci lokální politiky, kterou formulovali sociologové zabývající se obnovou místní samosprávy, se prozatím odkládá. Pro takový soud chybí dostatek podkladů a dostupné údaje vyznívají nejednoznačně, ať jsou použity subjektivní indikátory (názory na roli politických stran a důležitost členství v politické straně) nebo úspěšnost politických stran a jejich členů v lokální politické soutěži. Podobně postup, při němž je zvýšená politizace operacionalizována jako výskyt určitých typů lokálních koalic, odhaluje při bližším zkoumání své limity. Ty mohou být snadno přehlédnuty, soustředí-li se úsilí výzkumníků na sledování většího počtu případů v delší časové perspektivě, což je zase podmínkou testování hypotézy o vývoji politizace lokální politiky. Nejde ani tak o to, že by některé analytické postupy hypotézu zřetelně podpořily a jiné vyvracely. Spíše se tu hromadí mnoho nejednoznačných zjištění.

Za poměrně prokázaný lze považovat závěr, že míru politizace zřetelně ovlivňuje velikost obce. Povaha tohoto vztahu by však měla být předmětem dalšího zkoumání. Otázkou je, zda se realitě blíží spíše model lineární souvislosti (čím větší obec, tím vyšší míra politizace) nebo model dvou odlišných typů politik, mezi nimiž neexistuje plynulý přechod. Jinými slovy, nakolik platí slova „komunální je komunální a velká je velká“? Navíc lokální politika nezůstává beze změn. „Neexistuje jednoduchý nebo univerzální vliv velikosti. Její efekt, do jaké míry vůbec existuje, se zdá být spíše podmíněným (kontingentním) vlivem závislým na mnoha dalších faktorech spojených s takovými okolnostmi, jako je institucionální uspořádání.“ Takto v obecné rovině uvádí Goldsmith a Rose [Goldsmith, Rose 2002: 791] tematické číslo *Size and Democracy* v časopise *Environment and Planning C: Government and Policy*, které je věnováno vztahu velikosti a místní samosprávy.

Význam základního nastavení politického systému ukazuje srovnání situace v České republice a na Slovensku. Přes podobně vysokou rozdrobenost sídelní struktury se ve slovenské lokální politice výrazněji prosazují politické strany.²⁴ Tuto „absolutní výjimečnost“ [Horváth 2000: 40] lze z části vysvětlit většinovým volebním systémem, který alespoň ve větších městech vede k vytváření koalic zohledňu-

²⁴ Ve volbách 1998 získali nezávislí kandidáti pouze 9 % mandátů [Horváth 2000: 40]. V roce 2002 bylo do obecních a městských zastupitelstev zvoleno 13,5 % nezávislých kandidátů. Úspěšnější byli nezávislí při volbách starostů a primátorů, v nichž zvítězili v každé třetí obci [Mesežnikov 2003: 55].

jících „ideový charakter zúčastněných subjektů a ich příslušnost k vládní-koaličnímu nebo opozičnímu zoskupení na centrální úrovni“ [Mesežnikov 2003: 53]. V případě České republiky institucionální prostředí všech úrovní politiky významně pozměnilo vytvoření samosprávných krajů s jejich reprezentacemi. V období jejich vzniku vrcholilo štěpení mezi komunální a parlamentní politikou. Přes velkou snahu a ambice se v roce 2004 při druhých krajských volbách nepodařilo různým seskupením nezávislých obhájit pozice získané v „zakládacích volbách“ 2000. Naopak nezřídka uspěli starostové malých obcí, kteří jsou členy parlamentních stran. Tato situace může zpětně působit na větší politizaci alespoň určité části lokální politiky. „Politikařit“ se nemusí ani v Tejně, ani ve Vodňanech. Postačí, když si jejich představitelé vstupem do relevantních politických stran otevrou cestu do vyšších pater politiky nebo alespoň ke kontaktům, které jim mohou být „doma“ užitečné. To už je ovšem námět pro jinou studii.

DAN RYŠAVÝ vyučuje na katedře sociologie a andragogiky FF UP v Olomouci ekonomickou sociologii, analýzu dat a kurz Politické elity ve střední Evropě. K jeho badatelským zájmům patří výzkum lokálních elit, spolupráce obcí a proměn různých úrovní samosprávy.

Literatura

- Bäck, Hanna. 2003. „Explaining and predicting coalition outcomes: Conclusions from studying data on local coalitions.“ *European Journal of Political Research* 42 (4): 441–472.
- Baldersheim, Harald, Beba Bodnárová, Tamás M. Horváth, Zdenka Vajdová. 1996. „Functions of the Executive: Power, Leadership, and Management.“ Pp. 196–224 in Harald Baldersheim, Michal Illner, Audun Offerdal, Lawrence Rose, Pawel Swianiewicz (eds.). *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO, Oxford: Westview Press.
- Baldersheim, Harald, Michal Illner. 1996. „Virtuous Circles: Local Democracy in a Post-Communist Environment.“ Pp. 225–240 in Harald Baldersheim, Michal Illner, Audun Offerdal, Lawrence Rose, Pawel Swianiewicz (eds.). *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO, Oxford: Westview Press.
- Balík, Stanislav. 2003a. „Vývoj obecního volebního práva od roku 1848 do současnosti.“ Pp. 12–25 in Stanislav Balík (ed.). *Komunální volby v České republice v roce 2002*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy Univerzity.
- Balík, Stanislav (ed.). 2003b. *Komunální volby v České republice v roce 2002*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy Univerzity.
- Balík, Stanislav. 2003c. „Povolební koalice v obcích III. stupně.“ Pp. 126–140 in Stanislav Balík (ed.). *Komunální volby v České republice v roce 2002*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy Univerzity.
- Bušítková, Lenka. 1999. *Známosti osobností lokální politiky*. Pracovní texty / Working Papers 97: 3. Praha: SOÚ AV ČR.
- Český statistický úřad. 2000. „Volby v ČR 1990–1999.“ [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 14. 9. 2006]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/4201-00>>.
- Český statistický úřad. 2003. „Volby do zastupitelstev obcí v roce 2002 – I. díl.“ [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 14. 9. 2006]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publtisk/4209-03-v_roce_2002_>.

- Denters, Bas. 1985. „Towards a Conditional Model of Coalition Behaviour.“ *European Journal of Political Research* 13: 295–309.
- Goldsmith, Michael, Lawrence Rose. 2002. „Size and Democracy. Guest editorial.“ *Environment and Planning C: Government and Policy* 20 (6): 791–792.
- Gravdahl, Hans Petter. 1998. „Consensual Coalitions? Coalition Formation in Norwegian Municipalities.“ *Scandinavian Political Studies* 21 (4): 307–323.
- Hanšpach, Dan 1997. *Political, Organizational and Policy Transformation at the Municipal Level: The Case of Liberec*. Working Papers 97: 1. Praha: SOÚ AV ČR.
- Hašek, Michal. 1999. „Komunální volby 1998.“ *Politologický časopis* 6 (2): 225–230.
- Heřmanová, Eva, Michal Illner, Zdenka Vajdová. 1992. „Politické jaro 1990 na českém venkově a v maloměstě.“ *Sociologický časopis* 28: 369–385.
- Horváth, Tamás M. „Directions and Differences of Local Changes.“ Pp. 19–59 in Tamás M. Horváth (ed.). 2000. *Decentralization: Experiments and Reforms*. Budapest: Open Society Institute.
- Hudečková, Helena. 1992. „Vesnice v českém pohraničí.“ *Sociologický časopis* 28 (4): 528–542.
- Illner, Michal. 1992a. „Continuity and Discontinuity. Political Change in a Czech Villiage after 1989.“ *Sociologický časopis* 28 (Special Issue): 79–91.
- Illner, Michal. 1992b. „K sociologickým otázkám místní samosprávy.“ *Sociologický časopis* 28 (4): 480–492.
- Illner, Michal. 2001. „Formování lokálních mocenských elit se zvláštním zřetelem na úlohu starostů.“ Pp. 251–274 in Mojmir Hampl et al. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: PřF UK, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Jones, Bernard. 1998. „Švédsko.“ Pp. 156–182 in James A. Chandler (ed.). *Místní správa v liberálních demokraciích*. Brno: Doplněk.
- Jüptner, Petr. 2001. „Komunální koalice a politické modely.“ *Politologická revue* 7 (2): 147–158.
- Jüptner, Petr. 2004. „Komunální koalice a politické modely.“ *Politologická revue* 10 (2): 81–100.
- Kabele, J. 2004. „Polistopadové proměny filipovské radnice.“ Pp. 73–116 in Josef Kandert (ed.). *Jihomoravský venkov po socialismu. Filipovsko na konci devadesátých let dvacátého století*. Praha: Matfyzpress.
- Kandert, Josef (ed.). 2004. *Jihomoravský venkov po socialismu. Filipovsko na konci devadesátých let dvacátého století*. Praha: Matfyzpress.
- Kostecký, Tomáš. 2004. „Political parties and their role in the local politics in the post-communist Czech Republic.“ Příspěvek přednesený na konferenci *Reform and Democracy in Local Government of Countries in Transformation*. Israel, 22.–24. 5. 2004.
- Koudelka, Zdeněk. 1995. „Komunální volby 1994.“ *Politologický časopis* 2 (1): 62–67.
- Krivý, Vladimír. 2003. „Komunálně volby 2002: Výsledky, úspěšné politické strany.“ Pp. 69–108 in Grigorij Mesežnikov (ed.). *Komunálně volby 2002*. Bratislava: IVO – Inštitút pre verejné otázky.
- Laver, Michael. 1989. „Theories of coalition formation and local government coalitions.“ Pp. 15–34 in Colin Mellors, Bert Pijnenberg (eds.). *Political parties and coalitions in European local government*. London: Routledge.
- Malíková, Ludmila. 2000. „Public Administration Reform in Slovakia with Special Reference to Local Government.“ *Sociológia* 32 (3): 273–288.
- Malíková, Ludmila, Ján Buček. 1997. „Mayors in Slovakia (A Case Study).“ *Sociológia* 29 (6): 707–722.
- Martinussen, Pål E. 2002. „In Search of the Government in Local Government: Coalition Agreements and Office Payoffs in Norway.“ *Scandinavian Political Studies* 25 (2): 139–71.

- Mesežnikov, Grigorij. 2003. „Politické strany vo volbách do orgánov samospráv obcí a miest.“ Pp. 51–68 in Grigorij Mesežnikov (ed.). *Komunálne voľby 2002*. Bratislava: IVO – Inštitút pre verejné otázky.
- Mellors, Colin, Patricia Brearey. 1986. „Multi-dimensional Approaches to the Study of Local Coalitions: Some Cross-National Comparisons.“ Pp. 278–294 in Geoffrey Pridham (ed.). *Coalitional Behaviour in Theory and Practice: An Inductive Model for Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Offerdal, Audun, Dan Hanšpach, Andrzej Kowalczyk, Jiří Patočka. 1996. „The New Local Elites.“ Pp. 105–140 in Harald Baldersheim, Michal Illner, Audun Offerdal, Lawrence Rose, Pawel Swianiewicz (eds.). *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO, Oxford: Westview Press.
- Outlý, Jan. 2004. „Volby do zastupitelstev v obcích – vývoj a souvislosti.“ Pp. 11–45 in Pavel Šaradín, Jan Outlý (eds.). *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Rojčík, Ondřej. 2003. „Komunální volby v letech 1990, 1994 a 1998.“ Pp. 35–53 in Stanislav Balík (eds.). *Komunální volby v České republice v roce 2002*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Ryšavý, D. 2004a. „Proměny lokálních politických elit na venkově a malém městě – vstupní rozvaha.“ Pp. 57–67 in Markéta Škodová (ed.). *Česko-slovenské sociologické dny*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Ryšavý, Dan. 2004b. „Obecní volby ve Filipově.“ Pp. 58–72 in J. Kandert (ed.). *Jihomoravský venkov po socialismu. Filipovsko na konci devadesátých let 20. století*. Praha: Matfyzpress.
- Řichová, Blanka. 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál.
- Smith, Simon. 2003. „Civic Forum and Public Against Violence.“ Pp. 41–91 in Simon Smith (ed.). *Local Communities and Post-Communist Transformation*. London and New York: RoutledgeCurzon.
- Strom, Kaare. 1990. „A Behavioral Theory of Competitive Political Parties.“ *American Journal of Political Science* 34 (2): 565–598.
- Swianiewicz, Pawel, Terry N. Clark. 1996. „The New Local Parties.“ Pp. 141–159 in Harald Baldersheim, Michal Illner, Audun Offerdal, Lawrence Rose, Pawel Swianiewicz (eds.). *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO, Oxford: Westview Press.
- Szelényi, Szonja, Ivan Szelényi, Winifred R. Poster. 1996. „Interests and Symbols in Post-Communist Political Culture.“ *American Sociological Review* 61 (3): 466–477.
- Šaradín, Pavel. 2004. „Parlamentní strany ve volbách do obecních zastupitelstev.“ Pp. 47–64 in Pavel Šaradín, Jan Outlý (eds.). *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Šaradín, Pavel, Jan Outlý (eds.). 2004. *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Vajdová, Zdenka. 1995. „Transformace místní správy a samosprávy.“ *Cahiers du CEFRES* 1995 (9): 194–199.
- Vajdová, Zdenka. 1997. „Samospráva v obcích a městech v sedmém roce existence.“ *Data & Fakta* 1997 (6): 1–4.
- Vajdová, Zdenka, Kateřina Bernardyová. 2003. *Výzkum „Politici představitelé evropských měst“ neboli Evropský starosta (číselník výzkumu)*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Vedral, Josef. 2004. „Přímá volba starostů.“ *Obce a finance* [online] 9 (2) [cit. 26. 9. 2006]. Dostupné z: <<http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6055800>>.